

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- سرشناسه: خسروپناه، عبدالحسین، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور: مسائل جدید کلامی و فلسفه دین ۳/ عبدالحسین خسروپناه.
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۳ ج.
فروست: پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ.
فروست اصلی: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ: ۱۳۹۳/۱۲/۱۱۲
فروست فرعی: پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ۱۲
شابک: دوره: ۲-۱۱۶-۱۹۵-۹۶۴-۹۷۸ ج ۳: ۴-۱۰۹-۱۹۵-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: چاپ دوم.
یادداشت: چاپ قبلی: المصطفی ﷺ، ۱۳۸۸.
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: کلام
موضوع: دین -- فلسفه
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ م ۵/خ/۲۰۳ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۷۲۹۶۱

مسائل جدید کلامی و فلسفہ دین

جلد سوم

عبدالحسین خسروپناه

مرکز بین المللی
ترجمہ و نشر المصطفیٰ ﷺ

مسائل جدید کلامی و فلسفه دین (۳)

مؤلف: عبدالحسین خسروپناه

چاپ دوم: ۱۳۹۳ش / ۱۴۳۵ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۲۱۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۱۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵-۹
- قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان وصال شیرازی و قدس، نبش کوچه اسکو، پلاک ۱۰۰۳. تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۸۹۲۰
- مشهد، خیابان امام رضا علیه السلام، خیابان دانش شرقی، بین دانش ۱۵ و ۱۷. تلفن: ۰۵۱۱-۱۵۴۳۰۵۹

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

برنامه‌ریزی درسی باید امری پویا و متناسب با دگرگونی‌هایی باشد که در ساختار دانش و رشته‌های علمی پدید می‌آیند. تحولات اجتماعی، نیازهای نوظهور فراگیران و مقتضیات جدید دانش، اطلاعات، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌های نوبی را فرا می‌خواند که پاسخ‌گویی به آنها ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضرور می‌نماید. گسترش فرهنگ‌های سطله‌گر جهانی و جهانی شدن فرهنگ در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، مشکلات و نیازهای نوظهوری را پیش‌رو گذارده است که رویارویی منطقی با آنها، در پرتو آراستن افراد به اندیشه‌های بارور، ارزش‌های متعالی و رفتارهای منطقی امکان‌پذیر است که در قالب موقعیت‌های رسمی آموزشگاهی با ایجاد رشته‌های جدید و گسترش دامنه آموزش و مهارت‌ها و تربیت سازمان یافته صورت می‌گیرد.

بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی استوار، قاعده‌مند و تجربه‌پذیر است که در آن برنامه‌های آموزشی، متن‌های درسی و استادان، ارکان اصلی به‌شمار می‌آیند و بالندگی برنامه آموزشی به هماهنگی آن با نیاز زمان، استعداد علم‌آموزان و امکانات موجود وابسته است؛ چنان که استواری متن‌های درسی با ارائه تازه‌ترین دستاوردهای علم در قالب نوین‌ترین شیوه‌ها و فناوری‌های آموزشی بستگی دارد.

بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و روزآمد کردن آنها به حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی کمک می‌رساند.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

در همین راستا «جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية» که به عنوان بخشی از این مجموعه، رسالت تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، به پی‌ریزی دفتر برنامه‌ریزی و فناوری آموزشی اقدام نمود.

این دفتر با ارج نهادن به تلاش‌های صورت گرفته و خوشه‌چینی از خرمن دانش عالمان گران‌قدر بر آن شد تا با بهره‌گیری از شیوه‌های جدید آموزشی و تازه‌ترین دستاوردهای علمی به تهیه متن‌های آموزشی بپردازد.

تدوین و نشر بیش از یکصد متن درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

نوشتار حاضر با عنوان **مسائل جدید کلامی و فلسفه دین ۳**، مطابق با واحد درسی مربوطه، برای دروس دوره کارشناسی نگارش یافته و برخی از مسائل این ماده درسی را برّسی می‌کند. این اثر، حاصل تلاش علمی و در خور تقدیر حجة الاسلام والمسلمین آقای **دکتر عبدالحسین خسروپناه** (دام‌التوفیقه) و همکاران است که از ایشان و دیگر فرزانه‌گانی که در به ثمر رسیدن این اثر بذل عنایت کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنیم. در پایان، ارباب فضل و معرفت را به یاری خواننده و چشم امید به نقد و نظر آنان دوخته‌ایم.

دفتر برنامه‌ریزی و فناوری آموزشی
جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية

فهرست مطالب

۵.....	سخن ناشر.....
۱۷.....	پیش‌گفتار.....
بخش اول: انتظارات بشر از دین	
۲۵.....	۱. تبیین واژگان.....
۲۵.....	۱. انتظار.....
۲۶.....	۲. بشر.....
۲۷.....	۳. دین.....
۲۸.....	تعاریف درون متون دینی (دین در قرآن و روایات).....
۲۹.....	تعاریف برون متون دینی.....
۳۱.....	تبیین و تحلیل مسئله.....
۳۲.....	جایگاه علمی مسئله.....
۳۳.....	فواید و ثمرات بحث.....
۳۳.....	دیدگاه متفکران اسلامی پیرامون مسئله انتظارات بشر از دین:.....
۳۶.....	چکیده.....
۳۸.....	پرسش.....
۳۹.....	۲. روش‌شناسی مسئله (۱).....
۴۴.....	نقد رویکرد ظاهر‌گرایی.....
۴۶.....	چکیده.....
۴۸.....	پرسش.....
۴۹.....	۳. روش‌شناسی مسئله (۲).....
۵۸.....	چکیده.....
۶۰.....	پرسش.....

۴. دیدگاه حکیمان و فیلسوفان اسلامی..... ۶۱
۱. ابونصر فارابی (۲۵۶ - ۳۳۹ هـ.ق.)..... ۶۱
۲. ابوعلی سینا (۳۷۰ - ۴۲۸ هـ.ق.)..... ۶۵
۳. ابن رشد اندلسی (۵۲۰ - ۵۹۵ هـ.ق.)..... ۶۷
۴. ابن طفیل (متولد ۵۸۱ هـ.ق.)..... ۶۸
۵. شیخ شهاب‌الدین سهروردی (۵۴۹ - ۵۸۷ هـ.ق.)..... ۶۹
۶. صدرالمتألهین (۹۷۹ - ۱۰۵۰ هـ.ق.)..... ۶۹
- چکیده..... ۷۱
- پرسش..... ۷۳
۵. دیدگاه متکلمان شیعه..... ۷۵
- چکیده..... ۸۶
- پرسش..... ۸۸
۶. دیدگاه مکاتب و متکلمان اهل سنت..... ۸۹
- نقد دیدگاه ابن خلدون:..... ۹۶
۷. دیدگاه معتزله..... ۹۷
- چکیده..... ۹۸
- پرسش..... ۱۰۰
۷. دیدگاه برگزیده (۱)..... ۱۰۱
- انتظارات بشر از دین در عرصه امور دنیایی..... ۱۰۵
- انتظارات بشر از دین، در عرصه علوم تجربی طبیعی..... ۱۰۷
- انتظار بشر از دین، در عرصه علوم انسانی..... ۱۱۰
۱. اقتصاد..... ۱۱۰
- چکیده..... ۱۱۶
- پرسش..... ۱۱۸
۸. دیدگاه برگزیده (۲)..... ۱۱۹
- انتظار بشر از دین در حوزه تعلیم و تربیت..... ۱۱۹
- انتظار بشر از دین در حوزه جامعه‌شناسی..... ۱۲۱
- انتظار بشر از دین در حوزه علوم سیاسی..... ۱۲۳
- انتظار بشر از دین در عرصه مدیریت..... ۱۲۶
- عرصه اخلاق..... ۱۲۷
- عرصه فقه و حقوق..... ۱۲۸

۱۲۹.....	هنر.....
۱۳۰.....	حوزه فلسفه.....
۱۳۰.....	حوزه عرفان.....
۱۳۲.....	چکیده.....
۱۳۴.....	پرسش.....

بخش دوم: عقولیت گزاره‌های دینی

۱۳۷.....	۱. تبیین معقولیت گزاره‌های دینی.....
۱۳۷.....	معقولیت گزاره‌های دینی.....
۱۳۸.....	دین.....
۱۴۰.....	گزاره‌های دینی.....
۱۴۱.....	معنای معقولیت و اثبات‌پذیری.....
۱۴۵.....	چکیده.....
۱۴۶.....	پرسش.....
۱۴۷.....	۲. معقولیت گزاره‌های توصیفی اسلام.....
۱۴۸.....	معقولیت گزاره‌های دینی - عرفانی.....
۱۵۰.....	معقولیت گزاره‌های دینی - تاریخی.....
۱۵۲.....	معقولیت گزاره‌های دینی - تجربی.....
۱۵۶.....	معقولیت گزاره‌های دینی عقلی.....
۱۵۶.....	نظریه مبنای گروهی.....
۱۶۰.....	نظریه انسجام گروهی.....
۱۶۲.....	چکیده.....
۱۶۴.....	پرسش.....
۱۶۵.....	۳. چالش‌های معقولیت‌پذیری گزاره‌های دینی.....
۱۶۵.....	ایمان‌گرایی یا فیدئیزم.....
۱۶۶.....	بررسی.....
۱۶۸.....	بررسی.....
۱۶۸.....	بررسی.....
۱۷۱.....	پوزیتیویسم منطقی.....
۱۷۲.....	بررسی.....
۱۷۳.....	نسبی‌گرایی.....
۱۷۳.....	بررسی.....
۱۷۵.....	معرفت‌شناسی اصلاح‌شده.....

۱۷۷	بررسی
۱۸۱	چکیده
۱۸۲	پرسش

بخش سوم: عقل و دین

۱۸۵	۱. تبیین مسئله ترابط دین و عقل
۱۸۵	مقدمه
۱۸۵	ضرورت بحث
۱۸۶	چیستی دین
۱۸۸	تعریف برگزیده
۱۸۹	چیستی عقل
۱۸۹	عقل در اصطلاح
۱۹۲	عقل در قرآن و روایات
۱۹۴	چکیده
۱۹۵	پرسش
۱۹۷	۲. پیشینه مسئله «عقل و دین»
۱۹۸	مسئله عقل و وحی در غرب مسیحی
۲۰۱	ترابط عقل و دین در آیین زرتشت
۲۰۲	عقل و وحی در فرهنگ اسلامی
۲۰۷	چکیده
۲۰۸	پرسش
۲۰۹	۳. دیدگاه‌های ترابط عقل و دین (۱)
۲۰۹	۱. عقل‌گرایی حداکثری
۲۱۱	۲. ایمان‌گرایی
۲۱۲	بررسی
۲۱۳	۳. عقل‌گرایی انتقادی
۲۱۴	۴. عقل‌گرایی اعتدالی
۲۱۶	چکیده
۲۱۷	پرسش
۲۱۹	۴. دیدگاه‌های ترابط عقل و دین (۲)
۲۲۰	دیدگاه برگزیده
۲۲۴	نتیجه‌گیری
۲۲۸	چکیده

پرسش ۲۲۹

بخش چهارم: زبان دین

۱. زبان دین (۱) ۲۳۳

درآمد ۲۳۳

گستره زبان دین ۲۳۶

۱. چیستی زبان ۲۳۶

۲. معناشناسی مفردات ۲۳۷

۳. معناشناسی گزاره‌های دینی ۲۳۷

۳. تحقیق‌پذیری یا معقولیت گزاره‌های دینی ۲۳۷

رویکردهای زبان دین ۲۳۹

نظریه‌های متفکران اسلامی ۲۴۰

نظریه تمثیل آکویناس ۲۴۲

چکیده ۲۴۷

پرسش ۲۴۸

۲. زبان دین (۲) ۲۴۹

۳. نظریه پوزیتیویسم منطقی ۲۴۹

۴. نظریه تحلیلی زبانی ۲۵۳

چکیده ۲۵۹

پرسش ۲۶۱

بخش پنجم: علم و دین

۱. مسئله تبیین ترابط علم و دین ۲۶۵

درآمد ۲۶۵

چیستی دین ۲۶۵

چیستی علم ۲۶۶

انواع ارتباط علم و دین ۲۶۸

الف) تداخل علم و دین ۲۶۸

ب) تعارض علم و دین ۲۷۰

ج) تمایز و جدایی علم و دین ۲۷۱

د) سازگاری و توافق علم و دین ۲۷۲

چکیده ۲۷۴

چکیده ۲۷۵

پرسش ۲۷۶

- ۲۷۷ ۲. پیشینه علم و دین (۱).....
- ۲۸۵ چکیده.....
- ۲۸۶ پرسش.....
- ۲۸۷ ۳. پیشینه علم و دین (۲).....
- ۲۹۳ ترابط علم و دین در جهان اسلام.....
- ۲۹۶ چکیده.....
- ۲۹۸ پرسش.....
- ۲۹۹ ۴. راه حل‌های تعارض «علم» و «دین».....
- ۳۰۱ راه‌حل‌های گالیه.....
- ۳۰۱ بررسی.....
- ۳۰۲ راه‌حل کانت.....
- ۳۰۳ راه‌حل پوزیتیویست‌ها و فیلسوفان تحلیل‌زبانی.....
- ۳۰۳ بررسی.....
- ۳۰۳ راه‌حل آگزیستانسیالیست‌ها.....
- ۳۰۴ بررسی.....
- ۳۰۴ راه‌حل استیس.....
- ۳۰۵ بررسی.....
- ۳۰۵ راه‌حل ابزار انگاری علم.....
- ۳۰۶ بررسی.....
- ۳۰۶ راه‌حل تفسیر علمی.....
- ۳۰۷ بررسی.....
- ۳۰۷ نظریه برگزیده.....
- ۳۰۹ چکیده.....
- ۳۱۰ پرسش.....
- ۳۱۱ ۵. علم دینی.....
- ۳۱۳ علم چیست؟.....
- ۳۱۴ چیستی دین.....
- ۳۱۴ چیستی علم دینی.....
- ۳۱۶ اهمیت طرح مسئله علم دینی.....
- ۳۱۷ انگیزه‌های طرح علم دینی.....
- ۳۱۷ تأثیرگذاری باورهای دینی بر علم.....
- ۳۲۰ انواع تأثیرگذاری دین بر علم.....

۱. تأثیر متافیزیک دینی بر فرضیه‌های علمی ۳۲۰
۲. تأثیرگذاری آموزه‌های دینی بر انگیزه عالمان تجربی ۳۲۲
۳. تأثیر دین بر مبادی و مسلمات علوم تجربی ۳۲۳
۴. تأثیر آموزه‌های دینی بر اهداف و روش‌های علوم ۳۲۳
- چکیده ۳۲۴
- پرسش ۳۲۶
۶. قرآن و تئوری تحوّل (۱) ۳۲۷
- پیشینه تئوری‌های ثبات و تحوّل انواع ۳۲۷
- مکتب‌های فرضیه تکامل ۳۲۹
- اصول تئوری تحوّل انواع ۳۳۱
- بررسی نظریه داروین ۳۳۴
- پیامدهای تئوری داروین ۳۳۶
- چکیده ۳۴۳
- پرسش ۳۴۵
۷. قرآن و تئوری تحوّل (۲) ۳۴۷
- رویکرد اندیشمندان غربی درباره آفرینش انسان ۳۴۷
- دیدگاه چارلز هاج ۳۴۷
- دیدگاه جیمز مکاش ۳۴۷
- دیدگاه بنیادپردازان (فاندامنتالیسم) ۳۴۸
- دیدگاه مذهب کاتولیک ۳۴۸
- دیدگاه نهضت نوخواهی ۳۴۸
- دیدگاه الهیات اعتدالی ۳۴۹
- فلسفه‌های طبیعی تکامل ۳۴۹
- رویکرد اندیشمندان اسلامی ۳۵۰
- دیدگاه دکتر سبحانی و مهندس بازرگان ۳۵۱
- دیدگاه علامه طباطبائی ۳۵۵
- دیدگاه آیه‌الله مصباح یزدی ۳۵۹
- دیدگاه آیه‌الله مشکینی ۳۶۲
- دیدگاه آیه‌الله طالقانی ۳۶۷
- دیدگاه آیه‌الله سبحانی ۳۶۹
- دیدگاه برگزیده ۳۷۰
- چکیده ۳۷۱
- پرسش ۳۷۳

بخش ششم: کثرت‌گرایی دینی

۱. تبیین پلورالیسم دینی (۱)..... ۳۷۷
- درآمد ۳۷۷
- چیستی پلورالیسم دینی ۳۷۷
- تاریخچه و عوامل پیدایش پلورالیسم دینی ۳۸۴
- عامل روان‌شناختی ۳۸۶
- عامل معرفتی ۳۸۶
- عامل جامعه‌شناختی ۳۸۶
- عامل دینی ۳۸۷
- عامل سیاسی ۳۸۸
- فرآیند تطوّر فکری جان‌هیک ۳۸۹
- چکیده ۳۹۳
- پرسش ۳۹۵
۲. تبیین پلورالیسم دینی (۲)..... ۳۹۷
- مقدمه ۳۹۷
- پلورالیسم دینی و تلرانس ۳۹۷
- چیستی تلرانس و واژه‌های مشابه ۳۹۸
- تمایز پلورالیسم دینی با تلرانس ۴۰۰
- دیدگاه اسلام در باب تلرانس ۴۰۰
- روش‌شناسی پلورالیسم دینی ۴۰۲
- چکیده ۴۰۹
- پرسش ۴۱۰
۳. مبانی پلورالیسم دینی (۱)..... ۴۱۱
- الف) تفکیک واقعیت از پدیدار ۴۱۱
- ارزیابی و نقد ۴۱۴
- ب) هرمنوتیک فلسفی ۴۱۷
- ارزیابی و نقد ۴۱۹
- چکیده ۴۲۶
- پرسش ۴۲۷
۴. مبانی پلورالیسم دینی (۲)..... ۴۲۹
- ج) خویشاوندی حقایق ۴۲۹
- نقد و بررسی ۴۲۹

۴۳۲ (د) موروثی بودن دینداری اکثریت
۴۳۲ نقد و ارزیابی
۴۳۳ (ه) ضرورت گفت‌وگو میان ادیان مختلف
۴۳۳ نقد و ارزیابی
۴۳۸ چکیده
۴۳۹ پرسش
۴۴۱ ۵. پلورالیسم دینی در قرآن و سنت
۴۵۲ چکیده
۴۵۳ پرسش
۴۵۳ پرسش
۴۵۵ فهرست منابع
۴۶۴ منابع لاتین

